

Murat Uluk ve Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme

Engin Saklı*

ÖZ

Hakikat sonrası üzerine yapılan çalışmalar özellikle kavramın Kasım 2016'da Oxford sözlüklerinde yer alması ile birlikte artış göstermiştir. Bu çalışmalardan biri olan ve Murat Uluk tarafından kaleme alınan "Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber" kitabı özellikle teyit platformları üzerine yoğunlaşan bölümü ile literatüre katkıda bulunmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişiminden başlayarak yeni medya ve yalan haber kavramlarına değinilen kitapta Uluk, hakikat sonrası çağda yeni medya platformlarının işlevini ele almaktadır. Aynı zamanda bir tez olarak sunulan "Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber" çalışmasının araştırma kısmı da kitaba konu edilmiştir. Tez çalışmasında yer alan "Yalan haberin internetteki varlığı: Teyit.org örneği üzerine bir inceleme" bölümü, bir doğrulama platformu olan Teyit.org üzerinde yapılan çalışmaları ele almaktadır. İlgili bu çalışmalar kitapta yalan haberlerin çözümlenmesi olarak yer almış, çeşitli istatistikler ile yalan haberin nasıl ortaya çıktığı ve yayıncı-reklam arasındaki ilişki gibi birçok farklı noktaya değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hakikat Sonrası, Haber Doğrulama, Teyit.org, Uluk, Yalan Haber

Murat Uluk's "Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber" Book: A Book Review

ABSTRACT

Studies about post-truth, especially increased when this concept added in Oxford dictionaries in November 2016. One of these studies and writing by Murat Uluk; the book "Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber" contributes to the literature with its section focusing especially on fact-checking platforms. In this book, starting with the development of new communication technologies and addressing new media and fake news concepts, Uluk, discusses the function of new media platforms in the post-truth era. The research part of the book, which is also a thesis study, is included in the book. The section entitled "The existence of fake news on the Internet: An review on the example of Teyit.org" in the thesis covers the work done on Teyit.org, a fact-checking platform. These related studies are contained in the book as the analysis of fake news. Many different points such as

* Yüksek lisans öğrencisi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı

how the fake news emerged with various statistics and the relationship between publisher and advertisement have been mentioned.

Keywords: Post-truth, Fact-checking, Teyit.org, Uluk, Fake News

1. “Yeni İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya” Kitap Bölümünün İncelenmesi

İnternetin gelişim sürecine yer vererek kitabına giriş yapan Uluk (2018, p. 15), kitabın ilk bölümünde İnternet ve Web kavramının tarihsel gelişimini ele almaktadır. Bu bağlamda Giddens (2008, p. 640) İnternet’in öncülü olarak kabul edilen ve askeri amaçlar ile kurulan ARPA’nın ekipman paylaşmak amacıyla hayata geçirildiği dile getirilmektedir. Bugün kullandığımız Web altyapısı ise bu süreçten bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Uluk bu süreci Castells (2016, pp. 100-101) aracılığıyla aktarırken World Wide Web (Dünya Çapında Ağ) kavramının belge gönderme ve değiş tokuşunda kullanılan bir iletişim ağı olduğunu belirtmiştir. Bu belgeler metin, ses dosyası, video, yazılım programları gibi sayısallaştırılabilen her şey olabilmektedir. Web kavramını gelişim sürecine göre 3 başlık altında inceleyen Uluk (2018, 16 – 20) Web 1.0, Web 2.0 ve Web 3.0 kavramlarını açıklamıştır. Web 1.0 kavramı WWW altyapısı üzerinde bildiğimiz ilk web sitelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Salt okunur bir yapıya sahip olan bu web siteleri üzerinde bilgi akışı tek yönlüdür. Web 2.0 kavramı ise Uluk tarafından teknik bir özelliğe yapılan bir güncelleme ya da Web’in temel yapısındaki bir değişim olarak değil, web sayfalarında gerçekleşen tasarım ve yazılım türlerinin ve bu sayfaların kullanım işlevlerinin değişimi olarak ele alınmaktadır. Nitekim DiNucci (1999) de Web 2.0 kavramını etkileşim mekanizması ve etkileşimin gerçekleştiği asıl alan olarak ifade etmektedir. Web 3.0 kavramı ise ilk defa Markoff (2006) tarafından The New York Times gazetesinde yer alan “Entrepreneurs See a Web Guided by Common Sense” başlıklı makalede yer almaktadır. Markoff, bu makale ile Web 3.0 kavramını yapay zeka ile iç içe geçmiş bir web ortamı olarak tanımlamaktadır. Web’in yaratıcısı Tim Berners-Lee, James Hendler ve Ora Lasilla (2001) tarafından oluşturulan “The Semantic Web” başlıklı çalışma da benzer bir alana vurgu yaparak web siteleri içerisinde bilgisayar – bilgisayar arası etkileşimin semantik web (anlamsal ağ) ile mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Tim Berners-Lee vd. bu çalışma ile web siteleri içerisinde etkileşim sağlayan yazılım programlarının kullanıcıların işlerini kolaylaştıracağını vurgulamaktadır. Uluk (2018, 20) 2010 sonrası dönem için Web 3.0

Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

kavramının kullanılması gerektiğini belirtirken bu yeni kavramın yapay zekâ ile ilişkisi üzerinde durmaktadır.

Kitabın ilk bölümünün bir kısmını oluşturan Web ve tarihi gelişimi, Uluk tarafından belirli yönleri ile ele alınmıştır. Bu bölüme katkı sunması açısından Web 4.0 ve Web 5.0 kavramları üzerinde de durulması faydalı olacaktır. Web 4.0 kavramını Sütçü ve Aytekin (2018, s. 51) endüstri 4.0, nesnelerin interneti ve kodlama alanları çerçevesinde ele alarak bu dönemin “mobil web” ya da “akıllı web” olarak görüleceğini belirtmiştir. Bir diğer web kavramı olan Web 5.0 ise Tim Berners-Lee (2009) tarafından gerçekleştirilen bir TED konuşmasında “Web 5.0 insanlar ve bilgisayarlar arasında nöroteknolojiye dayanan bir etkileşim sağlayacaktır. Günümüzde web duygusal olarak nötrdür. Bu webin henüz duygu ve düşünceleri algılayamadığı anlamına gelmektedir. Web 5.0 duygusal web olarak hayatımızda yer alacaktır.” şeklinde ifade edilmektedir. Buradan da görülebileceği gibi web kavramını kendi içerisinde farklı bölümlere ayırmak oldukça zordur. 2009 yılında Tim Berners-Lee tarafından kullanılan Web 5.0 kavramı henüz Web 3.0 kavramının yeni ortaya çıktığı döneme denk gelmektedir. Ancak yine de bu kavramların tümünün Web kavramının tarihsel gelişim sürecini ifade etmek için kullanılması yerinde olacaktır.

Birinci bölümün devamında yeni medyanın oluşumu ve gelişim sürecini ele alan Uluk (2018, p. 20) yeni medyayı İnternet sonrası gelişen teknolojiler ile medyanın şekillenmesi olarak ele almaktadır. Bu bağlamdan bakıldığında yeni medyanın tarihsel gelişimini detaylı bir şekilde anlatan yazarımız, katılımcı kültür ve sosyal medya kavramları üzerinde durmaktadır. Henry Jenkins (2016) katılımcı kültür kavramını tüketici konumundaki bireylerin de yeni içeriğin üretilmesi ve yayılması sürecine dahil edildiği kültür anlayışı olarak ifade etmektedir. Buna paralel olarak da Uluk (2018, p. 22), sadece tüketici olmayan kullanıcıların medya üzerinde içerik üretim ve dağıtım konusunda aktif rol oynamasının katılımcı kültür kavramını ortaya çıkardığını dile getirmektedir. Sosyal medya kavramına da kitapta geniş bir yer ayrılmıştır. Sosyal medya kavramı, sosyal ağlar ve sosyal ağların çalışma prensipleri alt başlıkları ile derinlemesine incelenerek hem kavramın tam olarak neye karşılık geldiği hem de bu kavramı kullanan çeşitli sosyal ağların iş yapış modellemeleri üzerine çeşitli örnekler verilerek kavram incelenmiştir.

Bu bölümde yer alan bir diğer önemli alt başlık filtre balonları ve yankı odaları konularını ele almaktadır. Hakikat sonrası kavramının ardılı olarak ele alındığında daha anlamlı olması beklenen bu iki farklı konu yazar tarafından birinci bölümde konumlandırılmıştır. Eli Pariser (2011) filtre balonlarını kullanıcıların etrafını saran bir dizi veri kümesi olarak ele almaktadır. Bu küme kullanıcıların yaptığı tercihler sonucu ortaya

Engin Saklı

çıkılmaktadır. Filtre balonları bireyin sosyal ağlar üzerinde takip ettiği ya da etmediği hesaplar, beğendiği içerikler ve yaptığı eylemler ile bireyin kendisi tarafından ya da algoritmalar aracılığıyla oluşturulmaktadır. Filtre balonlarının bir sonraki aşaması ise yankı odası olarak ifade edilmektedir. Yankı odaları, Sustain (akt. Dijk, 2016, p. 321) tarafından İnternet kullanıcılarının kendileriyle aynı fikirde olan insanları aradığını ve bu insanları dinlediklerini ifade etmektedir. Uluk (2018, p. 31) bu kavramı birbirini tekrar eden iletilerin kullanıcılar tarafından paylaşıldığı ve karşıt görüşlere yer verilmeyen sınırlı bir ortam olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere yankı odaları, bireyin kendi varlıkları ve değer yargılarını göz önüne alarak benzer olanı takip etme üzerine oluşturduğu bir sosyal ağ ortamıdır. Ancak bu ifade kendi başına yeterli değildir, bu sosyal ağ ortamı aynı zamanda ötekini dışarıda bırakan ve benzeri yücelten bir sonucu da beraberinde getirmektedir.

Birinci bölümde yer alan üçüncü kısımda Uluk (2018, pp. 31 - 41) yeni medyanın ekonomi politiği üzerinde durmaktadır. Bu bölümde özellikle İnternet reklamcılığı ve sosyal ağ üzerinden gerçekleştirilen reklamcılık konularına değinen Uluk, bu kavramları kitabın dördüncü bölümünde yer verdiği çalışmayı anlamlandırmak adına ele almıştır. Bu bölümde yer alan dördüncü ve son kısım ise yeni medya ve etik kavramını ele almaktadır. Yeni medyanın beraberinde getirdiği bu etik sorunlar kişisel hakların/mahremiyetin ihlali, görüntü ve ses manipülasyonu, aşırma/içeriğin izinsiz veya kaynak gösterilmeden kullanımı, bilgi yanlışlığı ve son olarak reklam kaynaklı etik sorunlar alt başlıklarını ele almaktadır. Bu alt başlıkların tümü yeni medya ve etik konusu çerçevesinde ele alındığında haberin doğruluğu ve gerçekliği açısından elzem durumdadır. Bununla birlikte yukarıda sayılan ifadeler yeni medya haberciliğinde yalan haberin ortaya çıkmasındaki temel eksiklikler olarak da ele alınabilir.

Kitabın birinci bölümü üzerine genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bu bölümün kitabın diğer bölümlerine göre ayrı bir noktada durduğu görülmektedir. Kitabı bütüncül olarak ele alırsak hakikat sonrası kavramı ve bu hakikat sonrası ortaya koyan diğer kavramlar üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ancak “*Yeni İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya*” adlı ilk bölümün kitabın bütünlüğüne negatif yönlü bir katkı yaptığı söylenebilir. Burada hakikat sonrası kavramının doğrudan yeni medya ile ilgili bir kavram olmadığına altını çizmek gerekir. Kavramın ilk olarak 1992 yılında The Nation dergisinde yer alan Steve Tesich tarafından kaleme alınan “Amerika’nın yoldan çıkması” başlıklı yazıda yer aldığı bilinmektedir (Tutal, 2017). Ancak bu makalede yer alan hakikat sonrası kavramının farklı bir anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Bugün bildiğimiz tanıma en yakın kullanım ise Keyes (2004) tarafından 2017 yılında Türkçeye çevrilen Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında

Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

Yalancılık ve Aldatma adlı kitapta yer almaktadır. Aynı şekilde hakikat sonrası atıfta bulunan Uzunođlu (2020) “Biz yalan çağına yeni girdik gibi davranıyoruz. Uzun zamandır yalanlar zaten hayatımızda.” ifadesi ile aslında uzun zamandır hayatımızda olan bir kavrama denk düşen bir ismi henüz yeni icat ettiğimizin üzerinde durmuştur. Nitekim Uluk bu kitap bölümünde sadece hakikat sonrası ile ilgili değil doğrulama platformları ile ilgili bir altyapı sağlamak da istemiş olabilir. Bu da göz önünde bulundurulması gereken bir detay olmakla birlikte hakikat sonrası kavramının doğrudan yeni medyanın aracı olduğu düşünülmemelidir.

2. “Yeni Medya ve Yalan Haber Kavramı” Kitap Bölümünün İncelenmesi

Murat Uluk (2018, p. 51) tarafından kitabın ikinci bölümü *Yeni Medya ve “Yalan Haber” Kavramı* olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde ilk olarak yeni medya kavramı ile İnternet gazeteciliğinin tarihsel gelişim süreci üzerinde durmuştur. Ulusal ve uluslararası ölçekte geleneksel medyadan dijitalleşmeye geçişin örnekleri verilmiştir. Uluslararası alanda Carlson’dan aktaran Uluk (2018, p. 52) dijital anlamda ilk gazetecilik örneğinin 1971 yılında BBC tarafından kullanılan Teletex olarak ifade etmektedir. Türkiye ölçeğinde de konuyu ele alan kitap, 1995 yılında İnternet ortamında yer almaya başlayan Aktüel Dergisi’ni ilk basılı medya organı ve aynı yıl İnternet üzerinde hizmete giren Zaman Gazetesi’ni de ilk sanal gazete olarak aktarmaktadır (Gürcan’dan akt. Uluk, 2018, p. 54).

Kitabın ikinci bölümünün ikinci kısmı “Yalan ve Yalan Haber Kavramına Genel Bir Bakış” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm özellikle kitap boyunca kullanılan “yalan haber” ifadesi üzerinde durmak adına önemlidir. Hakikat sonrası üzerine yapılan son dönem çalışmalar ve söylemler özellikle “yalan” kelimesini doğrudan doğruya kullanmamaya çalışmaktadır. Doğru ve yalan arasındaki çizgi hiçbir zaman net olmamıştır. McIntyre (2019, p. 28) tek bir nesnel hakikat olduğu düşüncesi hiçbir zaman tartışmadan muaf olmamıştır diyerek hakikat ile yalan arasındaki çizginin net olmadığını dile getirmektedir. Postmodern düşünce de aynı şekilde tek bir hakikatın varlığını kabul etmemektedir. Postmodernistler hakikatle ilgili kavramları toplumdan topluma, gruptan gruba, bireyden bireye toplumsal inşalar olarak adlandırır (Keyes, 2004, p. 180). Buradan anlaşılabilen üzere hakikatin göreliliği aynı zamanda yalan kavramının da şekillenmesine neden olmaktadır. Şakar (2020, p. 13) bu durumu gerçeğe yalanın birbirinden ayrıştırılmaz ve seçeneklerden bir seçenek haline geldiğini belirterek açıklar. Doğrudan doğruya yalan haber kavramı yerine Claire Wardle ve Hossein Derakhshan tarafından Avrupa Konseyi Raporu’nda üç bilgi türü önerilmiştir. Bu bilgi türleri misinformasyon, dezenformasyon ve kötücül-bilgi olarak adlandırılmıştır (Öngel, 2019, p. 60). Misinformasyon, yanlış bilginin kasıtsız olarak paylaşılması, dezenformasyon, yanlış bilginin zarar vermek için kasıtlı olarak paylaşılması, kötücül-bilgi ise bir kişiye, bir organizasyona veya ülkeye zarar vermek için kullanılan gerçekliğe dayanan bilgidir (Wardle & Derakhshan, 2017). Bununla birlikte Öngel (2019, p. 55) propaganda ve manipülasyon kavramlarını da bu bağlamda değerlendirerek çevrimiçi ortamlar üzerinde bilginin nesnellikten uzak, eksik, yönlendirici ve sansasyonel gibi farklı formlarda olabileceği üzerinde durmaktadır. Uzunoglu (2020) Teyit.org kurucusu Mehmet Atakan Foça ile yaptığı bir söyleşide, Foça, Teyit.org ekibinin de “yalan haber” ifadesini

Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

kullanmaktan çekindiğini dile getirmektedir. Tüm bu çıkarımlar göz önüne alındığında her türlü doğruluğu net olmayan bilgiyi “yalan haber” olarak kodlamanın bir hata olduğu açıktır.

Uluk (2018, p. 70) kitabın ikinci bölümünde yer verdiği bir diğer başlık olan “*Yalan Haberin Yükselişi: 2016 Yılı*” kısım ile Brexit Referandumu ve 2016 ABD başkanlık seçimlerine gönderme yaparak bu iki olayın etkisinin yalan haber özelinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Burada yalan haber kavramının hakikat sonrası sözcüğü ile olan ilişkisi üzerinde durulmak istenmiştir. Oxford sözlükleri tarafından 2016’da yılın kelimesi seçilen “hakikat-sonrası” kavramı bu iki olay üzerinden temellenmektedir. Ancak dikkat çekilmesi gereken iki önemli hususun atlanmaması gerekir. Bunlardan ilki hakikat sonrası kavramının doğrudan 2016 ABD başkanlık seçimleri ile ilgisinin olmadığıdır. Hakikat sonrası kavramı Donald Trump henüz ABD başkanı seçilmeden önce yılın kelimesi olarak seçilmiştir (McIntyre, 2019, p. 24). Bu sebeple hakikat sonrası kavramını doğrudan 2016 ABD başkanlık seçimlerinin sonucu ile ilişkilendirmek yerine Trump’ın Cumhuriyetçi Parti’nin adayı olduktan sonraki süreci ifade ettiği bilinmelidir (Want, 2016). Bir diğer husus ise yalan haber kavramının yükseliş sürecini 2016 yılı ile doğrudan bağdaştırmaktır. Yine hakikat sonrası kavramının 2015 yılı içinde kullanımında gerçekleşen yüzde 2000’lik artış bu çıkarımın sebebi olabilir (McIntyre, 2019, p. 23). Ancak yalan haber kavramı uzun zamandır hayatımızın içerisinde yer almaktadır. Keyes (2004, p. 231) *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma* adlı kitabında USA Today muhabiri Jack Kelley’in 20 yıl boyunca Irak, Bosna, Çeçenistan, İsrail ve Küba ile ilgili yaptığı birçok haberde kurgusal bölümler ya da tamamen uydurma içerikler olduğunu dile getirmiştir. McIntyre (2019, p. 76) ise ABD’de yayın yapan ve 1996’da kurulan MSNBC ve Fox News gibi haber kuruluşlarının yanlış haber yaparak yayın hayatlarını sürdürdüğünü dile getirmektedir. Görüldüğü gibi yalan haber kavramının kökleri çok eskilere kadar götürülebilir. Ancak İnternet ile birlikte yalan haberin dolaşımının kolaylaştığı da kabul edilmelidir.

3. “Hakikat Sonrası Çağda Doğrulama Platformları” Kitap Bölümünün İncelenmesi

Kitabın üçüncü bölümünün ilk kısmında Uluk (2018, p. 85) gerçek ve hakikat kavramlarını incelemektedir. Bu bölüm özellikle literatürde “hakikat sonrası” kavramının türkçeleştirilmesi sürecinde yaşanan farklı çevirileri anlamlandırmak adına oldukça önemlidir. Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü kitabında (İsi’den akt. Uluk, 2018, p. 85), “gerçek” kavramını “zihinden bağımsız nesnel varlıklar”; “hakikat” kavramını “gerçeklerin zihindeki yansıması” olarak tanımlamaktadır. Gerçek, nesnel gerçekliği ifade ederken hakikat

Engin Saklı

kavramı gerçekliğin zihnimizdeki tasfirini ifade etmektedir (Alpay, 2017). Uluk (2018) bu durumu gerçekliğin dış dünyada var olan nesnelere, hakikatin ise cümleler, ifadeler, yargılar ve önermelerden oluştuğunu belirterek açıklar. Gerçek ve hakikat ifadeleri arasındaki bu ayrışma “hakikat sonrası” kavramının İngilizce karşılığı olan “post-truth” kavramını Türkçeye çevirirken faydalı olmaktadır. Bu bağlamda “truth” kavramının karşılığı olarak “hakikat” kelimesinin seçilmesi temellendirilmektedir. Kavramın diğer kısmını oluşturan “post” kelimesi ise “post-war” (savaş sonrası) gibi belirli bir durumun ya da olayın sonrasına atıfta bulunmayı ifade etmezken; belirtilen kavramın önemsiz hale geldiğini anlatmaktadır (Uluk, 2018). Literatüre bakıldığında post-truth kavramına karşılık gelen birçok çeviri ifade ile karşılaşılmaktadır. Kavramın çevirisinde “post-gerçek”, “gerçek sonrası”, “gerçek-ötesi”, “post-olgusal”, “hakikat ötesi” gibi ifadeler yer verilmiştir (Uluk, 2018, p. 91). Bununla birlikte Türkçeye çevrilen kitaplardan Ralph Keyes’in *“Hakikat Sonrası Çağ – Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma”*, Lee McIntyre’in *“Hakikat Sonrası”* kitapları ile Murat Uluk tarafından yazılan *“Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber”* kitaplarının tümü kavramı “hakikat sonrası” olarak kullanmayı tercih etmiştir. Tüm bu ifadeler bir bütün olarak ele alındığında “post-truth” kavramının İngilizceden çevirisi için “hakikat sonrası” ifadesinin kullanılması yerinde olacaktır.

Kitabın üçüncü bölümünde yer alan bir diğer kısım *“Postmodernizmin Gerçeklik Olgusu ve Hakikat ile İlişkisi”* başlığıyla sunulmuştur (Uluk, 2018, p. 87). Bu bölümde postmodernizm kavramının ne ifade ettiği ve literatürde kavram hakkında ne gibi katkılar yer aldığına değinilmektedir. Postmodernizm, 20. yy’nin son çeyreğinde Batı dünyasında resim, edebiyat, mimari ve güzel sanatlar alanlarının yanı sıra felsefe ve sosyolojide de önem kazanan bir ifade olmuştur (Cevizci’den akt. Uluk, 2018, p. 87). Postmodernizm ile modernizmin özgürlük, adalet, mutluluk ve eşitlik gibi söylem ve ilkelerden oluşan büyük anlatıların (üstanlatıların) anlamını kaybettiğine ve bu anlatıların tüm toplumları kapsayıcı özelliğinin kaybolduğuna dikkat çekilmektedir (Uluk, 2018). Postmodernist görüş mutlak bir gerçekliği reddetmekte, gerçeğin öznel olduğunu ifade etmektedir. Burada kitapta Baudrillard’ın simülasyon ve simülakr kavramlarına da yer verilmektedir. Uluk (2018), Baudrillard’tan aktarırken; “Simülasyon kuramında günümüzde gerçeğin kendisiyle onun imgeler aracılığıyla algılanan kopyasını, gerçeğin yerini alan sahte gerçeği, ayırt etmenin imkansız hale geldiğini ve gerçeklikle bağlantısı olmayan şeylerin var gibi gösterildiğini.” ifadelerine kitabında yer vermiştir. Bununla birlikte simülakr ifadesine de değinen Uluk, gerçeğin yok olduğunu ve gerçek olarak algılanmak istenen nesnelere (simülakrların) bireyin simülasyon evrenini oluşturduğunu ifade etmektedir (Baudrillard’tan akt. Uluk, 2018, p. 89).

Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

Bu tanımlama her ne kadar kavramları bir yere kadar açıklamaya yetse de tam olarak simülasyon ve simülakr kavramlarının ifade ettiği anlamsal arkaplanı yansıtamamaktadır. İlk olarak simülasyon kuramının kopya/sahte gerçek gibi tanımlamalar ile ifade edilmesi kusurlu görülmektedir. Baudrillard (2020, p. 15) “Göstergeler gerçeği işaret etmemekte, göstergeler gerçeği taklit etmemekte, göstergeler gerçeklik ile birebir örtüşmektedir” ifadesi ile göstergeler tarafından oluşturulan gerçekliğin sahte ve kopya olmaktan çok daha öte bir noktada olduğunu belirtmektedir. Burada göstergenin gerçekliğinin asıl gerçeklik ile arasında bir sahte/gerçek ilişkisinin ortadan kalktığının iyi ifade edilmesi gerekmektedir. Baudrillard bu durumu hipergerçeklik olarak ifade etmektedir. Gerçekliğin insan zihninin ötesine geçmesi, insan dolayımından çıkması hipergerçeklik olarak tanımlanmaktadır (Baudrillard’tan akt. Eriş, 2020). Eriş (2020) hipergerçekliği “göstergenin gerçeğinin işaret ettiği (asıl gerçek) gerçekten gerçeğe daha yakın olması” olarak ifade etmektedir. Burada anlatılmak istenen göstergenin oluşturduğu yeni gerçekliğin asıl gerçekten daha gerçek olması durumudur. Ancak buraya kadarki simülakr ifadesi kavramı tam olarak anlamaya yetmez. Simülakr, gerçekliği birebir örtmesi ile birlikte oluşturduğu “yeni gerçeklik” ile ardında bıraktığı asıl gerçekliği de gizlediği için “yeni gerçek” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramı bozuk uçlu kalem (versatil) örneği ile daha iyi anlamlandırmak mümkündür. Bir elinde bozuk bir uçlu kalem diğer elinde ise hiçbir şey olmayan bir eğitmen öğrencisinden kalemlerden birini seçmesini isterse öğrenci nesnel olarak varlığından emin olduğu ve zihninde kalem olarak kodladığı tek seçenek olduğu için göz ile görebildiği seçeneği seçecektir. Seçtiği kalemin bozuk olduğunu gören öğrenci kalem hakkındaki kodlamasını bozuk kalem olarak değiştirecektir. Ancak eğitmen bir elinde bozuk bir kalem diğer elinde de bu kalemin göstergesel olarak birebir aynısı başka bir kopya bozuk kalem tutarsa yeni bir gerçeklik ortaya çıkacaktır. Öğrenci için birebir gözükten iki seçenektен her biri gerçeği ifade etmektedir. Öğrencinin gösterge olan kalemi seçmesi ve bozuk olduğunu fark etmesi bu kez farklı bir gerçekliğe işaret edecektir. Seçtiği kalemin bozuk olduğunu fark eden öğrenci, yanlış kalemi seçtiğini düşünecektir. Ancak her iki kalem de birbirinin aynısıdır. Oluşturulan gerçeklik, asıl gerçekliğin kusurunu örtmüş, kendi gerçekliği üzerinden yeni bir gerçeklik oluşturmuştur. Bu anlatımlardan sonra kitapta yer alan simülasyon ve simülakr kavramlarının sadece temel boyutta bu kavramları anlattığı ve temellendirmediği görülmektedir. Kavramların anlamsal altyapıları postmodern düşünce akımını anlamlandırmak ve buradan yola çıkarak hakikat sonrası üzerine bir mantıksal çerçeve oluşturmak için önemli olduğundan bu kavramların neye işaret ettiği iyi açıklanmalıdır.

Engin Saklı

Kitabın üçüncü bölümünde değinilen diğer konular arasında “doğrulama yanlılığı” ve “geri tepme etkisi” kavramları yer almaktadır. Doğrulama yanlılığı bireylerin inanç, düşünce ve varsayımlarını destekleyen bilgileri tercih etme eğilimleri olduğunu ve bireylerin kendi inanç, düşünce ve varsayımlarına ters düşen bilgileri yok saydığını ifade etmektedir (Uluk, 2018, p. 95). McIntyre (2019, p. 55) doğrulama yanlılığı kavramını zaten inanılan şeyler üzerine yeni bilgiler arayarak inancı güçlendirmek olarak ifade etmektedir. Bilişsel önyargılar üzerine yapılan çalışmaların en dikkat çekicilerinden biri olan geri tepme etkisi de kitapta konu edilmiştir. Geri tepme etkisi, bireyin inancını farklı yönde değiştirmeye yönelik her türlü eyleme karşılık bireyin geri tepme etkisiyle, var olan inancının daha da kuvvetlenmesi ile sonuçlanmaktadır (McRaney, 2011). Bu iki kavram da hakikat sonrası kavramını anlamlandırmak adına değerli kavramlardır. Kitapta yer alan bir diğer kısım ise doğrulama platformları üzerinedir. Doğrulama platformlarının tarihsel gelişimi ile birlikte Türkiye’de yer alan doğrulama platformları ve çalışmaya konu edilen Teyit.org doğrulama platformu hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir.

4. “Yalan Haberin İnternetteki Varlığı: Teyit.org örneği Üzerine Bir İnceleme” Kitap Bölümünün İncelenmesi

Kitabın bu bölümünde Uluk, yeni medya platformlarında yer alan ve Teyit.org tarafından tespit edilen asılsız iddiaları konu alan bir çalışma yürütmüştür. Çalışmada Teyit.org üzerinde 20 Ocak 2018 tarihine kadar yer alan toplam 305 adet iddia içerisinden yeni medya kaynaklı olan 111 adet iddia tespit edilmiştir. Uluk araştırmanın örnekleme sistematik örnekleme yöntemini kullanarak toplam 37 adet haberi seçmiştir (Uluk, 2018, pp. 113-114). Seçilen asılsız iddiaların kategorilendirilmesi için 4 ana başlık seçilmiştir. Bunlar sırasıyla *İnternet Haber Siteleri*, *Ulusal Basılı Gazete Haber Sitesi*, *Yerel Basılı Haber Sitesi*, *Geleneksel Medya Haber Sitesi* kategorileridir (Uluk, 2018, pp. 113-114). Bu kategorilendirme işlemi her ne kadar yeni medya üzerine bir çalışma gerçekleştirilse de geleneksel medyada yer alan platformların web siteleri aracılığıyla ne derece asılsız içerikler paylaştığını görmek açısından faydalıdır. Uluk (2018, pp. 114-123) çalışmada incelediği 37 farklı asılsız içeriği sırasıyla *Haberlerin Kategorilere Göre Dağılımı*, *Haberi Oluşturan Konunun Geçtiği Yerler*, *Haberlerin Toplam Bağlantı Sayısı*, *Haber Sitesi Çeşitleri*, *İncelenen Yalan Haberlerin Yayınlanma Durumları*, *Yayınlanmaya Devam Eden Yalan Haber Bağlantılarının Medya Türlerine Göre Dağılımı*, *Düzenlenen Yalan Haber Bağlantılarının Medya Türlerine Göre Dağılımı*, *Yayından Kaldırılan Yalan Haber Bağlantılarının Medya*

Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi

Türlerine Göre Dağılımı, Haber Bağlantılarının Toplam Etkileşim Sayısı, Kaynak Gösterilen ile Farklı Haber Sitelerinde Bulunan Haberlerin Toplam Etkileşim Karşılaştırması, Facebook'ta En Fazla Etkileşim Almış Haberler, Haber Sitelerinin Reklam Barındırma Durumları ve Haber Sitelerinde Yer Alan Reklam Çeşitleri adlı 13 farklı tablo oluşturularak analiz etmektedir. Söz konusu çalışmada kullanılan asılsız iddia sayısının 37 adet ile sınırlandırılması kitapta yer alan çalışmanın örneklemini çok fazla sınırlandırmaktadır. Bu sebeple kitapta yer alan tablolardan elde edilebilecek okumalar da yüzeysel boyutta kalmaktadır. Kitabın sonunda yer alan değerlendirme ve sonuç bölümleri de bu söylemi doğrular nitelikte çalışma fazla detaylandırılmadan verilmektedir.

Kaynakça

- Alpay, Y. (2017). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Baudrillard, J. (2020). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berners-Lee, T. (2009, Şubat). *Tim Berners-Lee: Bir Sonraki Ağ Üzerine*. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=OM6XIIcm_qo&feature=emb_title adresinden alındı
- Berners-Lee, T., Hendler, J., & Lasilla, O. (2001). The Semantic Web. *Scientific American*.
- Catells, M. (2016). *İletişimin Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dijk, J. (2016). *Ağ Toplumu*. İstanbul: Kafka Yayınları.
- DiNucci, D. (1999). *Fragmented Future*. http://darcy.com/fragmented_future.pdf adresinden alındı
- Eriş, U. (2020, Mayıs 8). *Baudrillard Simülasyon ve Simülakr*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=UqJLQY5oF8k> adresinden alındı
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Jenkins, H. (2016). *Cesur Yeni Medya - Teknolojiler ve Hayran Kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty Deception in Contemporary Life*. St. Martin's Press.
- Markoff, J. (2006, Kasım 12). *Entrepreneurs See a Web Guided by Common Sense*. New York Times. <https://www.nytimes.com/2006/11/12/business/12web.html> adresinden alındı
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat Sonrası*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- McRaney, D. (2011, Haziran 10). *The Backfire Effect. You Are Not So Smart*: <https://youarenotsoSMART.com/2011/06/10/the-backfire-effect/> adresinden alındı
- Öngel, M. (2019). *Haberde Gerçeklik ve Çevrimiçi Habercilikte Gerçek Ötesi Olgusu*. İstanbul.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. Londra: Penguin Books.
- Post-truth Çağında Medya. (2020, Mayıs 18).
- Şakar, C. (2020, Mayıs). *Hakikat-Sonrası: Gerçeğin Zehirlenmesi*. *Muhayyel*, s. 10-15.
- Sütçü, C., & AYTEKİN, Ç. (2018). *Veri Bilimi*. İstanbul: Paloma.
- Tatal, N. (2017). *Şeytanla İmzalanan Yeni Sözleşme*. *Varlık Dergisi*, 6-10.

Engin Saklı

- Uluk, M. (2018). *Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber*. İstanbul: Dorlion Yayınları.
- Want, A. (2016, Kasım 16). 'Post-truth' named 2016 word of the year by Oxford Dictionaries. The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/11/16/post-truth-named-2016-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries/> adresinden alındı
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Strasbourg: Council of Europe.